

СКЛАДНА КОМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Тетяна КРИВОРУЧКО (Житомир, Україна)

У статті розглядається явище комплементациї, представлене особоводієслівними та неособоводієслівними реченнєвими структурами, а також, критерії виділення сентенційного комплементу.

Ключові слова: складна комплементация, фінитні комплементи, нефінитні комплементи, підрядна клауза, реченнєвий комплемент, категорія субординативності, комплементайзер, .

The article deals with the phenomenon of complementation represented by finite and non-finite clauses, and also criteria of differentiation of sentential complement.

Key words: complex complementation, finite complements, non-finite complements, subordinate clause, sentential complement, the category of subordination, complementizer.

Сучасний етап розвитку лінгвістичних студій позначений значним інтересом до синхронного та діахронного вивчення мовних явищ. Саме тому **об'єктом дослідження** було обрано явище комплементациї, актуалізоване особоводієслівними та неособоводієслівними реченнєвими структурами в англійській мові. **Предметом дослідження** є структурні та функціональні особливості складної комплементациї. **Мета** статті полягає у вивченні передумов та джерел розвитку реченнєвої комплементациї. **Актуальність** теми статті зумовлена тим, що фінитні та нефінитні реченнєві комплементи не отримали вичерпного висвітлення у сучасній історичній англістиці.

У традиційній граматиці явище комплементациї обмежене вивченням підрядних фінитних та нефінитних, що слугують аргументами дієслів і лексем інших лексико-граматичних класів (іменників, прикметників, прийменників) [6: 161-162; 5: 340; 8: 42; 10: 299]. Відомо, що виділення комплементів як номінативних підрядних клауз зумовлене синтаксичною функцією підрядного, а також семантичною кореляцією комплементу та іменних фраз. Наприклад, в англійському реченні *I saw that he hit her* підрядне речення

виступає комплементом дієслова. Оскільки клаузальне утворення *that he hit her* є предикативною одиницею, його прийнято визначати терміном реченнєвий комплемент (sentential complement) [4: 6].

До сутнісних критеріїв виділення реченнєвого комплементу прилічують такі:

- комплемент має внутрішню структуру;
- функціонує як аргумент вищого речення;
- завжди описує пропозицію (факт, дія чи потенційний стан);
- його поява в структурі пов'язана з певними предикатами, які представлені лексико-семантичними групами дієслів когніції, сприйняття, мовлення [3: 15], наприклад:

She knows that he is here.

He said that it was interesting for him.

I saw that he was depressed.

Реченнєва комплементация як синтаксичний феномен є випадком реалізації категорії субординативності (синтаксичної підрядності, гіпотаксису) і тому належить до кола таких проблем як: залежність / незалежність, автономність / неавтономність предикативних одиниць, нерівноправність головного та підрядного речення у складному синтаксичному цілому, динамічний, релятивний характер цієї залежності, що пов'язана з градуальністю процесу десентенціалізації предикативної одиниці, реалізація підрядним реченням у вигляді комплементу таких сентенціональних категорій, як предикативність, модальність, дейксис, інтегративні процеси при об'єднанні пропозицій в комплексне синтаксичне ціле.

Граматична (функціонально-синтаксична) категорія субординативності – одна з найдавніших у лінгвістичній традиції. Субординативність як принцип побудови мовних структур є поширеним явищем у багатьох мовах. Саме це дозволяє говорити про особливості даного явища у контексті

розпрацювання проблеми мовних універсалій та специфіки самого явища субординативності, зумовленого граматичною системою окремих мов.

Нагадаємо, що труднощі, які виникають при аналізі складнопідрядних речень прийнято пояснювати відсутністю консенсусу у трактуванні статусу пропозиціональних одиниць як складників гіпотаксису, впливом традиції у типологізації підрядних, трактуванням функціонально-семантичного механізму синтаксичної підрядності тощо. Водночас досягнуто згоди відносно того, що субординація – це складна й багатофакторна проблема, а її дослідження має виконуватися одразу у кількох площинах: синтаксису, семантики, прагматики, аналіз цього явища можливий лише з урахуванням усіх указаних сторін [9: 205].

Існуючі визначення субординації ґрунтуються на таких критеріях:

а) наявність підрядного речення як залежної конструкції, що функціонує в якості конститuenta іншої (головної) структури. Напр., у реченні *She said it was a man she saw* предикативну одиницю *she saw* можна визначити як конститuent іншої структури *It was a man*, а складне синтаксичне ціле *It was a man she saw* визначається як конститuent *She said*;

б) залежність однієї з предикативних одиниць по відношенню до іншої, визначається як неможливість для підрядного речення існувати ізольовано;

в) наявність певних семантичних зв'язків між головним та підрядним: причини, наслідку та ін. [2: 16].

Перераховані критерії дають змогу визначити підрядність як результат поєднання предикативних одиниць з різним статусом – одна з них є конститuentом іншої. Вважають також, що синтаксична залежність співвідноситься з синтаксичною нерівноправністю елементів.

Формальна маркованість підрядного речення може бути представлена такими ознаками як редукованість структури, наявність залежної форми предиката, порядок конститuentів речення, його місце відносно головного речення.

Реченнєві комплементи функціонують як іменні фрази (NP), фінітні (finite) та нефінітні (non-finite) [11: 233].

У давньоанглійській мові фінітні комплементи оформлені двома типами комплементарів: *þæt* 'that', *hwæþer* 'whether', які спорадично вживаються у комбінації з часткою *þe*. Подібно до сучасного сполучника *that*, див.-англ. *þæt* сигналізує, що комплемент є означеним, а *whether*, – що якийсь елемент речення є невизначеним. [11: 234-241].

Фінітні комплементи зазвичай асоціюються з іменниками, дієсловами та іноді прикметниками, які є способом вираження подій мовлення, наприклад *wedd* 'pledge', *andettan* 'think', виражають розумовий стан та діяльність, побажання, зобов'язання, наприклад *leaf* 'permission', *hycgan* 'think', *unnan* 'wish, grant', *gedafenian* 'oblige' та *gemyndig* 'mindful'.

Так як і у сучасній англійській мові фінітні комплементи можуть функціонувати в якості комплементів іменної фрази чи предикатів, а також як об'єкти чи непрямі іменні фрази. Однак, існує одна чітка відмінність від сучасної англійської мови: комплементи, які слід було б розглядати як суб'єкти насправді функціонують як непрямі іменні фрази у нефінітних конструкціях, як комплементи іменних фраз чи предикати, або ж є невизначеними. Прикладом фінітного комплемента, що виконує роль комплемента іменної фрази у давньоанглійській мові є:

... *þonne beo ic gemyndic mines weddes þæt ic nelle heonunford̄ mancyn mid wætere adrencan (and I am mindful of my pledge that henceforward I will not drown mankind with water)* [11: 234].

У сучасній англійській мові *that* може бути випущене після дієслів, які керують об'єктним комплементом, пор.: *He decided Bill had left*. Така тенденція спостерігається і у давньоанглійській мові: *þæt* зазвичай відсутнє перед комплементарями, що позначають точні слова непрямого мовлення або суб'єкти головного речення та комплемента є однаковими. Наприклад:

... *and cwæð he wolde wiðsacan his Criste (and he said he intended to deny his Christ)* [11: 236].

Спорадично *þæt*-комплемент може вживатися без повного головного речення. Більшість випадків таких конструкцій засвідчено у заголовках.

Витоки комплементайзера *þæt* є затемненими. Вважають, що він походить від указівного іменника однини середнього роду, що супроводжується пояснювальним реченням в аппозиції, пор.: *That was their custom: they had dead froze, He that said: Abraham was a holy man*. Із цього випливає, що *þæt* є об'єктом який передує дієслову. Коли він отримав статус комплементайзера, він став асоціюватися з реченнєвим комплементом, у постпозиції до якого розміщене дієслово. Коли власне вказівний займенник уводив пряме мовлення, час та особа цитованого речення були збережені (*I / She that said: I am leaving now*), і, навпаки, у разі введення мовлення непрямого час, особа та спосіб дієслова трактувалися з точки зору мовця (*I / She said that I / she was leaving then*). Приклади прямого та непрямого мовлення трапляються в давньоанглійській мові. З іншого боку, не засвідчено прикладів вільного непрямого мовлення у давньоанглійській мові, де особа та час трактуються з точки зору мовця, але прислівники місця та часу пов'язані з цитованою особою, пор.: суч. англ. м. *She was leaving now* (вільне непряме мовлення) vs. *She said she was leaving then / at that time* (непряме мовлення). Те, що *þæt*-комплементайзер походить від дейктичного займенника, який уводить наступну клаузу, підтверджується попереджувачим *þæt*, що функціонує як суб'єкт чи об'єкт. На користь положення про те, що давньоанглійський *þæt* функціонує у статусі комплементайзера свідчить те, що якщо є залежне від *þæt*-clause підрядне речення, воно знаходиться у препозиції:

... *þohte gif he hi ealle ofsloge, þæt se an my ætburste þe he sohte* (he thought that if he slew them all, the one he sought would not escape) [11: 238].

Варто зауважити, що якби *þæt* був об'єктним займенником, він знаходився б перед або після дієслова, а вставна підрядна клауза – у постпозиції.

Час у *þæt* комплементів подібно сучасної граматичної традиції залежить від того, чи про комплемент повідомляють і якщо повідомляють, то чи прямо чи ні.

Питання щодо вибору способів дієслова (дійсного чи умовного) у комплементів є надзвичайно складним. Частково це залежить від того чи є заперечне або модальне дієслово у головному реченні, частково від того чи це пряме або непряме мовлення, а також від лексико-синтаксичної характеристики дієслова, що керує комплементом. Розглянемо це на прикладі двн.-англ. дієслів *þencan* / *geþencan*: дієслово *þencan* 'думати' переважно вживається в умовному способі, а *geþencan* – у дійсному. Розмежування можна пояснити як відображення різниці у значенні між 'I think' та 'I have come to think'. Друге значення перфектне, результативне яке добре співвідноситься з використанням дійсного способу.

Умовний спосіб асоціюється з такими поняттями як нереальність, потенційність, бажання, прохання, команда, заборона, припущення, здогадка, невпевненість. Звідси, умовний спосіб переважно вживається тоді, коли головне речення включає заперечення, чи коли керуюче дієслово відноситься до дієслів розумової здатності: *þencan* та *þyncan* 'think', дієслів та прикметників відповідності: *gedafenian* 'be fitting', *gebyrian* 'behoove', *selost beon* 'be best', дієслів, що виражають наказ чи прохання: *bebeodan*, *hatan* 'order, bid', і особливо побажання, напр.:

Forþu ic wolde ðætte hie eaneg æt ðære stowe wæren (SUB) (Therefore I wanted them always to be there) [11: 239].

Дійсний спосіб асоціюється з подіями які відбулися або ймовірно відбуватимуться та загальновідомими фактами. Як відомо, комплементи фактичних дієслів, тобто дієслів які керують комплементами, достовірність яких є підтверджена (дієслова запам'ятовування, знання) є дійсними. Хоча вони можуть бути і умовними, якщо головне речення включає заперечення чи якщо фактичне дієслово має негативне значення, таке як, наприклад *sceamian* 'be ashamed of'.

Нефінітні компоненти у давньоанглійській мові – це інфінітивні конструкції на зразок сучасних *He persuaded Tom to repair the car, He expected Tom to repair the car, He wanted to go, He wanted her to go, He saw her dance, He may go*. У традиційній граматиці на позначення таких конструкцій вживається термін ‘Accusative / Dative and Infinitive Construction’, О. Фішер зазначає їх як ‘infinitive complement constructions’, Ф. Віссер уводить термін ‘VOSI (=Verb+Object/Subject+Infinitive) construction, а Е. К. Трауготт – ‘non-finite complement construction’. Загалом цей феномен можна назвати терміном складна комплементация [1: 35].

У давньоанглійській мові нефінітні компоненти поділяються на два головні морфологічні типи [11: 241]:

- інфінітив із суфіксом *-(i)an*, який є маркером називного-знахідного відмінку віддієслівного іменника середнього роду, напр.:

He sæde þæt he wolde fandian hu longe þæt land norþryhte læge (He said that he wanted to-find-out how long that land northwards lay) [11: 242].

- інфінітив з прийменниковим *to* та суфіксом *-anne / enne*, що є маркером давального відмінку віддієслівного іменника, напр.:

... ne þe nan neod þearf ne lærde to wyrçanne þæt þæt ðu worhtest (... nor did any need teach you to perform what you performed) [11: 242].

Перший тип (його часто називають ‘bare infinitive’) з’являється у прозі та поезії ще з найдавніших часів. Змінюваний інфінітив (‘inflected infinitive’) був порівняно обмежений у поезії та досить рідко зустрічався у давньоанглійській прозі. Однак, деякі дієслова потребували цієї форми ще з найдавніших часів, наприклад *agan* ‘to possess and have as a duty’, *habban* ‘to have’. Існує думка, що розвиток ‘inflected infinitive’ відбувся через зростаюче вживання перифрастичних структур у давньоанглійській мові.

У сучасній англійській мові інфінітивні компоненти можуть виступати об’єктами та суб’єктами дієслів (пор.: *To err is human, to forgive divine, I wanted to leave*). У давньоанглійській мові можна знайти небагато прикладів, коли інфінітивні компоненти виступають суб’єктами у

безособових конструкціях. Варто наголосити, що часто досить складно вирішити чи компоненти у безособових конструкціях є суб'єктами, чи непрямими об'єктами. Можливо вони виступають непрямими об'єктами:

... *þus unc gedafnað ealle rihtwisnesse gefyllan* (... *thus we ought to do everything that is righteous*) [11: 244].

Інфінітивні компоненти у давньоанглійській мові – це здебільшого об'єкти перехідних дієслів. Більшість праць пов'язаних з інфінітивними компонентами в ОЕ сфокусовані на '*dative and infinitive constructions*' та '*accusative and infinitive constructions*'. '*Dative and infinitive*' та '*accusative and infinitive*' constructions – це конструкції в яких є знахідна чи давальна іменна фраза та інфінітивний компонент. Структуру можна визначити як NP1 – V – NP2 – INF. Разом з тим виникає запитання які семантичні та синтаксичні зв'язки зберігаються між NP2 та V з однієї сторони та між NP2 і INF з іншої. У сучасній англійській мові існують принаймні три можливі зв'язки:

а) NP2 функціонує як об'єкт '*higher verb*', та як суб'єкт '*lower verb*', пор.: *She persuaded him to go* = '*She persuaded him that he should go*'. Дієслова, що вживаються у таких конструкціях називаються '*object control*'. Звідси, суб'єкт підрядного речення повинен бути відносно таким же як і об'єкт головного речення, змістові відношення між реченнями з активними та пасивними компонентами не є однаковими. Отже, *I persuaded Jim to visit David* не є еквівалентним за значенням до *I persuaded David to be visited by Jim*. Окрім того, об'єкт дієслова типу '*object control*' є істотою (не можна вживати речення типу *I persuaded the kitchen to be clean*).

б) NP2 функціонує як суб'єкт підрядного, але не є складовою головного, пор.: *She expected Jim to paint the kitchen* = '*She expected that Jim would paint the kitchen*'. Якщо суб'єкт '*lower verb*' є кореферентним з суб'єктом '*higher verb*', тоді NP2 буде відсутня (*She expected to paint the kitchen*). Це явище називається '*subject-to-object raising*' (суб'єкт '*lower clause*' є об'єктом '*higher clause*'). Речення з активними та пасивними компонентами мають приблизно однакові значення, пор.: *She expected Jim to*

paint the kitchen, She expected the kitchen to be painted by Jim. Об'єкти в 'subject-to-object raising' конструкціях можуть відноситися до істот та неістот (*She expected the kitchen to be clean*). Крім того, у сучасній англійській мові є можливим вживання *there* замість NP2 якщо суб'єкт 'lower clause' є неозначеним (*I expected there to be five cleaners in the building*).

в) NP2 функціонує тільки як об'єкт 'higher verb', і не є складовою 'lower verb', пор.: *She promised Jim to paint the kitchen* = 'She promised Jim that she would paint the kitchen', а не 'She promised Jim that he would paint the kitchen'. У даному випадку NP2 не може вживатися в пасиві. Дієслова цього типу називаються 'subject-control' [11: 244-245].

Насправді складно стверджувати, що всі критерії які існують у сучасній англійській мові можна використати відносно давньоанглійських інфінітивних комплементів. Адже непросто визначити чи розмежування цих типів конструкцій існувало. На думку О. Фішер, нескладно відрізнити у давньоанглійській мові 'object-control verb' конструкції від двох інших. На підтвердження існування категорії дієслів 'object-control' (persuade-type) є наявність альтернативних фінітних комплементивних конструкцій типу NP1 – V – NP2 – *þæt* комплемент та неможливість вживання неживих об'єктів у NP2 . У давньоанглійській мові до дієслів, що контролюють об'єкт відносяться *hatan* 'command', *biddan* 'command', *forbeodan* 'forbid', *befæstan* 'entrust (to do)', *forgifan* 'give (to do)'. Найчастіше ці дієслова зустрічаються в конструкціях з двома об'єктами іменної фрази та з інфінітивними комплементами. Більшість цих дієслів приймають давальні NP2 та дозволяють вживання змінювального інфінітива. Хоча такі дієслова як *hatan* і *biddan* часто приймають акузативні об'єкти і не вживаються зі змінювальним інфінітивом.

'Subject-to-object raising' (expect-type) конструкції у давньоанглійській мові не зазнають обмежень щодо живих / неживих істот в NP2, і NP2 є знахідною, а не давальною. Крім того, багато дієслів вживаних у цій конструкції можуть спостерігатися у NP1 – V – *þæt* комплементарних

конструкціях (тобто, головне речення не має об'єкта). До цієї групи відносяться дієслова фізичного та розумового сприйняття: *geseon* 'see', *gefrignan* 'learn, find out', каузативні дієслова: *lætan* 'allow, cause', *don* 'cause'. Щодо дієслів перцепції, то інфінітив може вживатися у випадку, якщо час головного речення та компонента збігається.

Критерії виокремлення 'subject-control' (promise-type) дієслів з поміж двох інших типів є незначними. Однак, до цієї групи можна віднести дієслова *behatan* та *gehatan* 'promise'.

Варто зазначити, що 'subject-to-subject raising' конструкція, яка вживається у сучасній англійській мові з такими дієсловами як *seem* і *happen* (напр. *John seems to like beans*, *John happens to be my friend*), не спостерігається у давньоанглійській мові.

Отже, розглянувши явище комплементациї, представлене особоводієслівними та неособоводієслівними реченневими структурами, критерії виділення сентенційного компонента, а також порівнявши фінитні та нефінитні компоненти у давньоанглійській та сучасній англійській мові, ми прийшли до висновку, що давньоанглійські фінитні та не фінитні компоненти знаходять своє відображення у сучасній англійській мові. Однак, досить складно стверджувати, що всі критерії які існують у сучасній англійській мові можна вживати відносно давньоанглійських компонентів. Комплексне вивчення функціональних і структурних характеристик комплементациї сприятиме подальшій розробці проблем історичного синтаксису англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Buniyatova I. Complex Complementation in Old English and Other Old Germanic Languages / I. Buniyatova // Вестник Киевского лингвистического университета. - Сер. Филология. - 1999. - Т. 2. - № 1. - С. 35-43.

2. Cristofaro S. Subordination / S. Cristofaro.– Oxford: Oxford University Press, 2003. – 355 p.
3. Dixon R.M. A Semantic Approach to English Grammar / R.M. Dixon. Sec. ed. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 543 p.
4. Horie K. Complementation: Cognitive and Functional Perspectives / K. Horie. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – 241 p.
5. Huddleston R.D. Sentence Types and Clause Subordination / R.D. Huddleston, K. Brown, J. Miller // Concise encyclopedia of grammatical categories. – Amsterdam: Elsevier, 1999. – P. 329–343.
6. Hudson R.A. English Complex Sentences: An introduction to systemic grammar / R.A. Hudson. – Amsterdam/New York/Oxford: North-Holland Publishing Company, 1971. – 350 p.
7. Jaspers D. Sentential Complementation and the Lexicon: Studies in Honour of Wim de Gees / D. Jaspers, W. Klooster, Y. Putseys, P. Seuren. – Dordrecht-Holland/ Providence – U.S.A.: Foris Publications, 1989. – 456 p.
8. Noonan M. Complementation / M. Noonan, T. Shopen // Language Typology and Syntactic Description. – Cambridge University Press, 1985. – Vol. 2. – P. 42–140.
9. Sadock J. The Pragmatics of Subordination / J. Sadock, W. de Geest, Y. Putseys // Sentential Complementation. – Dordrecht-Holland, Cinnaminson-USA: Foris Publications, 1984. – P. 205-213.
10. Trask R.L. Key concepts in language and linguistics / R.L. Trask. – London and New York: Routledge, 1999. – 378 p.
11. Traugott E. C. Complex sentences / E. C. Traugott // The Cambridge History of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – Vol. I. – P. 219–280.